

mıştır. Rus ve şark dillerine vukufu sayesinde unutulmaya mahkûm, Azerbaycan yazar aydınlarının çehresini ve eserlerini ortaya koymuştur. Esere eklenen zengin bibliyografya, yazarının araştırmadaki dikkatini ve ve titizliğini göstermektedir. Eserden kolayca faydalanmak üzere, diğer Azerbaycan eserlerinde rastlayamadığımız bir de indeks bulunmaktadır. Geniş noktalarla izah edilen hadiseler ve verilen bilgilerin kontrolü esere, büyük bir değer katmıştır. Eser bütünüyle kazanılmış bir araştırmadır.

A. Caferoğlu

K. T. Karakaş, *Material'nayo Kul'tura Azerbaydjandsev Severo-Vostocnoy i Tsentral'noy zon Malogo Kavkaza = Küçük Kafkasya Merkezi ve Kuzey-Doğu bölgesi Azerilerinin maddî medeniyetleri* (Tarihi-Etnoğrafik araştırmalar), Bakı 1964, s. 1-283.

Eser, Azerî Türklerine ait maddî medeniyet unsurlarını içerisine toplu olarak alan, belki de, yegâne bir araştırmadır. Bilhassa, şimdiye kadar hakkında en ufak bir bilgiye rastlayamadığımız "Ayrım, Ayrım" adını taşıyan Azerî Türkleri kabilesine ait oluşu esere bir kat daha önem kazandırmaktadır. Vaktiyle Karakaş bu "Ayrım" Türklerine bir broşürle temas etmişse de, bu broşür, ilmî olmaktan ziyade, bir hatırlatma karakterini taşımış ve Köprülü Fuat ile Zeki Velidi Togan aynı konuya ilişmekle yetinmiştir. Hatta kabilenin menşeyine dahi bazı iştikakta da bulunulmuştur. Fakat yürütülen mütalealar, müsbet bir netice vermemiştir. İşte K. Karakaş bu konuyu, yeniden, maddî medeniyet cephesinden ele alarak "Ayrım" ları bütünüyle tanıtmaya çalışmıştır.

Eserin giriş kısmında Ayrım'ların esas yerleşme sahası olarak Gence vilâyeti gösterilmektedir. Bu vilâyet altı "magal" a ayrılmakta olduğundan, birinin adı da resmen "Ayrım magal" ı adını almıştır. Bugün ise dağıntıktırlar. Obalar halinde yaşamayı tercih etmektedirler. Yazar bu yüzden bütün Ayrım'ların yaşadığı bölgeleri ve mntikaları tespit etmekle beraber yalnız Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti içerisindekilerle yetinmiştir. Kendi itiraflarına göre eser, müşterek bir etnografik saha kültür tipi birleşiminin bir etnografik denemesinden başka bir şey değildir. (s. 10). Ve araştırma yalnız bir tarihi devrenin bir kültür mahsulü olmayıp, tarihi tabakalaşmadan doğma bir çok arkaik unsurları da bünyesinde taşımaktadır. Bu suretle eserde, geniş bir karşılaştırma metoduna baş vurmak zarureti olmuştur. Çünkü, eserde de açık olarak belirtildiği gibi, memleketin geçirdiği tarihî devrelerle beraber, çeşitli siyasî istilâlar, ülkeye, elbette yeni bir takım yenilikler getirmekten ve yerleştirilmekten geri kalmamıştır. Memleketi idare eden

devlet sistemleri farkları da, aynı derecede, yerli medeniyetin inkişafında tesirli olmuştur. Bir nevi substratını olarak izlenen bu tesirler, yazarca izah edilmiştir. Bilhassa göçebeler için büyük bir önem taşıyan ziraat sistemleri, kendi deyimleriyle, eserde izah edilmiştir. Devirlere göre tasnif edilmiştir. Yardımlaşma müessesine ait : “cey, modyam, hemgele, avaja görelge” gibi tabir ve istilahlara, mâalesef için izahsız bırakılmıştır.

Konu etrafında, genel bir bilgi verilen Giriş'te, ayrıca yazarın faydalandıkları kaynaklar hakkında da bilgi verilmiştir. K. Karakaşlı, verdiği izahdan da anlaşılacağı üzere araştırmasını bizzat kendisince toplanan malzeme üzerine kurmuştur. Kendinden önceki, Küçük Kafkasya'ya ait, inkılâp öncesi ve sonrası kaynak ve araştırmalardan da layığıyla faydalanmıştır. İşbu geniş ve etraflı Giriş'ten sonra eser, başlıca altı bölüm üzerine, taksim edilmiştir. Şöyle ki : Birinci bölüm : İskân ve bununla ilgili yapılar üzerinde durmuştur. Bu bölümde umum bilgi yanınınında mağara devri yaşayış tarzı izah edilmiştir. Bu çağ hayatı hakkındaki halk arasında hala yaşayan efsanelere de temas edilmiştir. Bilhassa “Öküzü ziyaret” kültü dikkatimizi çekmektedir. Buna yanaşı “Ayrum” halkı arasındaki “Tepegöz” ve “Oğuz” efsaneleri de gözden kaçırılmamıştır. Yazar mevcutla tarihi olanı da karşılaştırmayı unutmamıştır. (s. 27-37). Aynı bölümde “obalık” halinde yaşama sistemi de aydınlatılmıştır. İskân tipleri ve türleri hakkında gereken bilginin verilmesi ön plânda tutulmuştur. Bu tipler : kent, oba, şennik, yatag, bina, yurd, kışlag, yaylag, arhaç ve emsalinden ibarettirler.

Ayrumlar'ın iskân ve yaşama sistemi de eserde geniş bir izaha tabi tutulmuştur. Köylü mimarisi üzerinde kurulan bu bina ve yapılar : Gazma, yastı öy, peye, şeşe oyluk, şirvani, balıh beli gibi tiplere ayrılmıştır. Ayrıca Ayrum'un yazlık iskân mahalleleri de olmuştur. Bunların iç yapısı ve yaşayışa ait bütün unsurları, birer birer eserde izaha çalışmıştır. Ev ve mesken tiplerinin mimarî plânları ayrıca eserde dikkatle eklenmiştir. Evin iç yapısında önemli unsur sayılan ocak, tendir ve emsaline de temas edilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde, genişliğine geyim ve süslenişe temas edilmiştir. (s: 123-182). Azerbaycan Ayrum'unun erkek ve kadınının giyimi, bütün çeşidi ile eserde tasvir edilmiş ve biçimleri de verilmiştir. Bu münasebetle izah edilen “eyindirik” ve “çiyindirik” gibi giyim adları bizim için, tamamiyle yabancı sayılırlar. Yazarın “bilezik” kelimesini “bilerzik” ten türetmesi biraz da yanlış sayılabilir. Bence bu “bilek-yüzük” ten doğmadır, Süs ve tezyinata gelince, haklı olarak yazar, kadın saç tuvaleti, kemer süsleri, baş örtüleri, saç kapatılma sis-

temleri, elbise süslemeleri, erkek giyimleri ve saire nevileri üzerinde bütün tafsilâtiyle durmayı lüzumlu görmüştür. Hele “börek” üzerinde duruşu çok yerinde olmuştur. Fakat nedense “Pâpak” kelimesine rağbet gösterilmemiştir. Her ikisi de Azerbaycan teamül hukukunda karakteristik bir örf yadigârı olarak bulunmaktadır. Asrımızın başlarındaki erkek kuaförünün dikkatle izlenmesi ve işlenmesi de yerinde olurdu.

Eserin üçüncü bölümü : Ev tasarrufatına aittir. Bu bahiste Ayrum'un eve ait vücuda getirdiği bütün işler, birer birer gözden geçirilmiş, gereken bilgi verilmiştir. Yazar, Ayrum'un el emeği ile elde ettiği mahsulleri, Hayvân ve Bitki yardımıyla yapılan kısımlara ayırmıştır. Her iki kısım da deyimleri ve tabirleri ile birlikte alınmış, izah edilmiştir. Buraya dokumacılık ta alınmıştır.

Dördüncü bölüm nakil, taşıma ve münasebetler kurumu bahsine tahsis edilmiştir. Burada Ayrumun nakliyeciliği, hayvan yükleme, tarzı, arabacılık, münasebetler kurma yolları, kısacası Ayrum'un dış alemle olan teması ele alınmıştır.

Beşinci bölüm : yemek ve içmeğe tahsis edilmiştir. Bu hususta Ayrum, bütün halklarda olduğu gibi, hem müstahsil hem müstehlik durumdadır. Ev tasarrufu olarak hazırladıkları yiyeceklerin arta kalanını satar, bir kısmını da kendi yemeğine tahsis eyler. Bu suretle Ayrum müstahsil bir varlık olmak üzere eserde aydınlatılmıştır.

Nihayet eserin altıncı bölümü : Azerbaycan sahasında kadim “Yardımlaşma” sisteminin bakiyeleri'ne tahsis edilmiştir. Konu Türk toplum hayatının temelli meselelerinden, en esasını teşkil etmektedir. Hala bugün bile Türkiye hayatında, değerini ve fonksiyonunu muhafaza eden bu sistem, Azerbaycan sahasında da “İmece” adını taşımaktadır. Türk taamül hukukunun, sıkı sıkıya tayin ettiği normlara tabidir. Vaktiyle tarafımdan geniş bir surette işlenmiş ve araştırılmıştır. Yazar da eserinde bu konuyu bu noktadan ele almak zaruretini his etmiştir. (s.258). İleri sürdüğü “Alışma”, “Görelge” enstitüsyonları ise, daha fazla yerli müesseselerden olup, kendine göre bir örf kaidesi halini almıştır.

Böylece K. Karakaşlı'nın Azerbaycan Ayrum'larının sosyal hayatına ait vücuda getirdiği araştırma, yıllâr yılı yazarın bu sahadaki verimli ve ağır çalışmalarının bir neticesi olarak elde edilmiş müsbet bir mahsuldür. Yazar görebildiği bütün kaynakları da seferber ederek, Ayrum hayatının en ince noktasına kadar hülûl etmiş, aydınlatmadığı nokta bırakmamaya çalışmıştır. Şimdiye kadar bu sahada ele alınan konuların, en ağırı ve en hassasıdır. Sayın K. Karakaşlı bu ağır yükü kolaylıkla ve sabır tüketerek başarmıştır. Kendisini candan tebrik ederken,

yarı bırakılan bazı noktalara da temastan kendimi alamam. Bu noktalardan en mühimi kült haline gelen, halk gelenekleri ve inançlarıdır. Ocak kültü, yardımlaşma kültü, Öküze tapma kültü gibi eserde temas edilen noktalar, bence az araştırılmıştır. Hele Ayrum'un teamül hukuğu, ihmale gelmez hususlardan sayılır. Bütün bunlara rağmen Karakaşlı'nın eseri Azerbaycan tarihi araştırması için muazzam bir kuvvet ve ve kıymet olarak kalacaktır. Sonuna bir indeksin eklenmesi eserden faydalanmayı kolaylaştırır. Bu ise zaruridir.

A. Caferoğlu

Şamil Cemşidov, *Kitabı Dede Gorgud'u varaklarkan*, Bakı, 1969, s. 1-98.

Küçük hacmine rağmen, tarihi Dede Korkud konusunu, oldukça yeni bir yönden ele alan eserlerin, belki de en orijinallerinden biridir. Yazarı Şamil Allahverdioğlu'nun diğer eseri ve şahsiyeti hakkında hiç bir bilgim yoktur. Varakladığı Dede-Korkud'a bakılırsa, sahanın içerisinde bir zattır. Eser başlıca altı bölümden ibaret olup, Dede Korkud', bin yıllık bir maziye sahib Azerbaycan Halkedebiyatının kadim bir abidesi olmak üzere, incelenmektedir. Kendi tarifine bakılırsa Dede Korkud destanı, aslında bir tarih, bir epopea olmakla beraber, bir etnograf için "milli elametler salnamesidir". Buna göre de destan, Azerbaycan Oğuzlarının tam hayatlarını yaşatan ve bu büyük elin bir nevi 'işbilen. ve başbilen" sergerdesi sayılan Dede Korkudun hayatı abidesidir. Yazar dstandaki adların ve antroponimlerin tamamıyla öz Azeri adları olduğu üzerinde ısrarla durarak, Dede Korkud'u Azeri edebiyatının şah eseri seviyesine yükseltmektedir. Bunu, bizzat eserde geçen, onomastik unsurlarla da isbat etmektedir. Hele toponomik yönden yazara hak vermemek imkansız gibidir. Buna göre de Şamil Allahverdioğlu, büyük bir Azeri taassubu ile Dede Korkud'u baştan sonuna kadar, metodik bir surette, olayların birbirine olan bağlılığı dahilinde, aramış taramış, eserin gerçek kültür varlığını tesbit etmiştir. Hele Oğuz kelimesinin izahı, oldukça dikkatimizi çekmektedir. Eski Skif alemini Oğuz boyu hareketi içerisinde görmek istemektedir. Bununla da yetinmeyerek bizzat Dede Korkud'un kimliği üzerinde durmaktadır. Ve onun çeşitli harekât ve kabiliyetlerini izah etmektedir. Efsane bütünüyle bu bahiste hakimdir.

Eserin Dede Korkud boylarındaki "hümanizm ve vatanperverlik ideaları" bahsi (s. 25-49) oldukça büyük bir değer taşımaktadır. Şamil Allahverdioğlu bu konuda kendi görüş ve anlayışını ortaya koymuştur. Ona göre Dede-Korkud'un en büyük ideali "vatan müdafaasıdır", ki bu noktada yazara, şahsen ben de hak veriyorum.